

*Фразеологизмите антропономинанти за поведенческа
характеристика и ценностната картина на света
(в български и руски език)*

Йовка Дапчева (София)

В данном исследовании определяются группы болгарских и русских фразеологизмов, называющих человека по его поведенческим качествам. Выявляются и сравниваются их семантические структуры и образные представления. Результаты анализа интерпретируются в плане ценностной картины мира у болгар и русских. Анализ исследуемых групп демонстрирует как близость, так и различия в системе ценностей двух языковых коллективов. Обнаруживаются различия в степени ценности, придаваемой некоторым типам поведения, в акцентировании на определенных качествах, а также в оттенках значений болгарских и русских ФЕ и в их коннотациях.

The article establishes groups of Bulgarian and Russian idioms designating humans according to their behavioural characteristics. It analyses and compares the idioms' semantic structures and the images they are based on. The results of the contrastive analysis are interpreted from the viewpoint of the respective axiological pictures of the world. Similarities and differences are pointed out including in the value systems embodied in each of the languages. The differences find expression in the different value ascribed to some types of behaviour, in accentuating different properties, in the nuances in meanings of Bulgarian and Russian idioms and their connotations.

Ключови думи: семантична структура, образни представи, конотативни семи, ценностна система.

Фразеологията, като специфична и национално-самобитна сфера на езика, отразява културно-националния мироглед и затова е източник на знания за културата на народа. В последно време много изследователи се обръщат към проблема за „ценностната картина на света“ в нейното изразяване със средствата на фразеологията. Мнозинството фразеологизми са оценъчни в широкия смисъл. В същото време само част от тях съдържат в семантичната си структура ценностен компонент в неговото етико-социологическо разбиране.

Фразеологизмите антропониманти, назоваващи човека според раз-нообразни качества на характера, са богат материал за решаване на много актуални проблеми на фразеологията. Те са построени по модела „човек + негов признак“, едновременно назовавайки и характеризирайки човека. Особено полезно е комплексното изследване на фразеологизмите, позволяващо да се получи цялостна представа за такова сложно явление.

Обект на изследването са фразеологизмите, назоваващи човек според неговите поведенчески качества, в български и руски език. Като едно от основанията за този избор можем да посочим гледището на С. Г. Тер-Минасова, според която количеството и качеството на фразеологизмите, отразяващи оценка на човешките качества, може да се счита за показател на правилата на социален живот и поведение (Тер-Минасова 2008: 148). В нашето изследване, първо, се определя групата фразеологизми за обозначаване на поведенчески качества и техните семантични структури в български и руски език; второ, съпоставят се семантичните структури и образните представи в двата езика; трето, разкриват се позициите на означаваните качества в ценностната скала на двата езикови колектива. Съпоставяме образните представи, тъй като голяма част от проучваните фразеологизми са образно-емотивни, в чието значение важна роля играе образното основание. В самия подбор на образите в такива фразеологизми се проследява връзката с културно-националните символи и еталони.

В български език са разкрити 54 фразеологизма (фразеологични единици – ФЕ), назоваващи човека според неговите поведенчески качества (Дапчева 2007: 45–49). Те се разпределят в различни обединения и групи в зависимост от семантичните си структури.

Първото обединение в български език включва фразеологизми, които назовават човека според качествата, проявявани в типичните за него реакции на явления от реалната действителност. Попадайки в различни житейски ситуации, човек реагира на тях по определен начин, като проявява конкретни черти на характера си.

В семантичната структура на такива фразеологизми се съдържа интегралната сема „начин на реагиране“, която се уточнява и конкретизира от семи с по-малка степен на абстракция, означаващи конкретни качества. Така на последното равнище на семантичната класификация се оформят семантични групировки, включващи фразеологични единици с еднакви доминиращи семи и обединени в синонимни редове и двойки.

Първата групировка обединява ФЕ, чиято семантична структура съдържа семите „смел“, „храбър“, „буен“, „дързък“: *луда глава, буйна глава, отчаяна глава, майчин син* (1), *луд гидия* (нар.-поет.), *луда Пройна* (диал. – „сърцата, бойка жена“). В някои фразеологизми се съдържат допълнителни диференциращи семи: „безразсъден“ в *отчаяна глава*, „необуздан“ в *буйна глава*, „енергичен“, „решителен“, „женски пол“ в *луда Пройна*. В

различен контекст могат да се съдържат и други допълнителни семи – например „агресивен“ или „безпътен“ в *луда глава: Събирал чети от луди глави и слизал в полето да граби* (А. Дончев. Време разделно). *А той познаваше добре децата си – Крум не беше някой развейпрах, луда глава, не беше от ония, дето не ги свърта на едно място – защо тогава е отишъл в Испания?* (Г. Караславов. Обикновени хора).

Втора групировка. На посочените фразеологизми семантично са противопоставени единици, в чието индивидуално значение се разкриват контрастиращи семи, отразяващи противоположни качества на човека: „страхлив“, „малодушен“, а също съчетаващите се с тях конотативни семи „отрицателна оценъчност“, „неодобрение“, „ирония“ – *заешко сърце, заешка душица, бучимишево сърце* (диал.), *лъв с миша опашка* (жарг.).

Това обединение включва и фразеологични единици, в индивидуалното значение на които се наблюдава контаминация на семи, отразяващи маниер на поведение, и семи, посочващи интелектуални качества. Съчетанието на дадените семи е обусловено от тясната взаимовръзка между означаваните качества на характера: „ограничен“, „несъобразителен“, „разсеян“, „лекомислен“, „наивен“: *объркана глава, глава пълна с мухи/бръмбари/слама, изгубена Станка, торба акъллия* (диал. – човек, който върши глупости), *Амле Чуков* (жарг.). В семантичната структура на тези единици се съдържат негативни конотативни семи: „отрицателна оценъчност“, „пренебрежение“, „ирония“.

Второто обединение съдържа фразеологизми, които назовават човека според начина на живот и се определят от интегралната сема „начин на живот“. Фразеологизмите от това множество са семантично нееднородни; семата „начин на живот“ се уточнява и конкретизира от други семи с по-малка степен на абстракция, в съответствие с което се формират няколко групировки.

1. Фразеологизми с доминираща сема „стремящ се към развлечения и удоволствия“: *човек на живота, нощна птица* (допълнителна сема „водещ разпуснат нощен живот“). Например: *Бе тез маджари не мислят ли, че утре машините ги чакат, писалищата? И ние сме хора на живота, но чак пък толкоз?* (Ат. Мандаджиев. Маестрото) – *Жорко се прибра на разсъмване! – Спи ли сега нощната птица?* (Н. Стоянов. Работилница за убийства).
2. Фразеологизми с доминираща сема „безделник“: *инженер по улиците* (допълнителна сема „празноскитащ се“), *миндер кокона* (диал., допълнителни семи „мислещ само за себе си“ и „женски пол“), *хамово семе* (2). Конотативни семи: „отрицателна оценъчност“, „неодобрение“, „ирония“.
3. Фразеологизми с доминираща сема „постоянно скитащ, незадържащ се на едно място“: *Пантелей пътник, летящият холандец, циганска*

пепел, ой Мара (диал., допълнителна сема „хаймана“). Конотативни семи: „насмешка“, „шеговитост“, „неодобрение“ (в последната ФЕ).

4. Фразеологизми с доминираща сема „домошар“: *домашно пиле, къщно пиле, женска тетка* (допълнителна сема „мъжки пол“, конотативна сема „подигравка“. В този ред можем да включим и ФЕ *женски Дойно* (диал.), в която посочената сема е допълнителна – „мъж, който проявява интерес и се меси в работата на жените“.

Отделно от разгледаните синонимни редове стои ФЕ *не от мира сега*, в чиято семантика контаминират семите „начин на живот“ и „обща характеристика“ – „човек, който е изцяло отдаден на отвлечена дейност и не го интересуват делнични, ежедневни неща, грижи, радости, удоволствия“. Например: *Такъв човек беше той, малко не от мира сега, завършил филология, върнал се на село, изпокарал се с началниците си, а сега самият той началник* (Кр. Кръстев. Представлението свърши).

Третото обединение включва фразеологизми, означаващи човека според темперамента – съвкупност от индивидуални психически качества, характеризиращи степента на възбудимост и проявяващи се в отношението към заобикалящата действителност, в силата на чувствата. Наред с доминиращата сема „емоционален“, в семантиката на фразеологизмите се проявяват допълнителни семи: „буен“, „страстен“, „увличащ се“, „невъздържан“ във ФЕ *гореща глава, горещо сърце, запалена глава, луда глава* (контаминираща сема „смел“), *огън и пламък*; „нервен“, „избухлив“ във ФЕ *пиперлия човек, набрала пъпка*.

Противоположно значение има ФЕ *хайван гиби* (диал.) – „безчувствен човек“.

Отделен ред съставят ФЕ с доминираща сема „флегматичен“ – *тежка гемия, манда поща* (диал.), *манда бивол* (диал.).

В четвъртото обединение влизат фразеологични единици, назоваващи човека според качествата на характера, проявявани в речевата дейност. В семантичната им структура се разкрива интегралната сема „речева дейност“, която се конкретизира от различни семи, уточняващи качествата на лице, проявявани в речта. По такъв начин, на следващото ниво на семантична класификация се открояват неголеми групировки от фразеологизми, в чието индивидуално значение се откриват доминиращи семи: 1. семата „сладкодумен“ – *златни уста, жива книга* (допълнителна сема „говорещ умно“); 2. семите „бъбрив“, „празнодумец“ – *празна воденица, манастирско клепало, разпрана уста* (допълнителна сема „неуместни приказки“), *даскал Праксал* (диал.), *арменска уста, кремиковска бетонобъркачка* (жарг.); 3. семите „клюкар“, „клеветник“ – *остри езици, змийски езици* (допълнителна сема „язвителен“), *зли езици* (допълнителна сема „зъл“). Например: *Пешо, злите езици няма да ни оставят на мира, какиното, ами си търси друга квартира* (Ив. Петров. Цветът на мечтите).

В семантичната структура на всички фразеологизми от това обединение има конотативни семи – „одобрение“, „възхищение“ в първия семантичен ред, „ирония“, „пренебрежение“ във втория, „неодобрение“, „отрицание“ в третия.

Петото обединение съдържа фразеологизми, означаващи качества на човека, проявявани в трудовата дейност. В семантичната им структура се разкрива интегралната сема „трудова дейност“, която се конкретизира от семите „трудолюбив“: *лява пчела* (диал.) – „енергичен, много работлив човек“, *ранобудно тиле* – „който рано става и рано се залавя за работа“, *сърце и бял джигер* (диал.) – „много трудолюбив човек“; или „мързелив“, „безделник“: *търговец на свински рогове*. Противоположните семи „трудолюбив“ и „мързелив“ обуславят и различни конотативни семи: първата сема е свързана с конотативните „положителна оценъчност“, „одобрение“, а втората – с конотативните семи „неодобрение“, „ирония“. Трябва да се отбележи малкият брой на фразеологизмите антропономинанти от последното обединение.

Съответната група в руски език се характеризира със същите обединения и групировки, както и българската (Ратушная 2001: 91–97). И тук се вижда, че фразеологизмите антропономинанти не само назовават лице, но и изразяват отношение към него. Положителна оценъчност съдържат фразеологизми, назоваващи: смел човек (*удалая голова, отчаянная голова* и др.); емоционален човек (*горячее сердце, горячая кровь* и др.); човек със свободен и независим начин на живот (*вольный казак, вольная птица* и др.); трудолюбив човек (*ломовая лошадь, рабочая лошадь*).

В семантичната структура на фразеологизмите, назоваващи човек с положителни, ценни качества, се съдържат конотативните семи „положителна оценъчност“, „одобрение“, „уважение“, „възхищение“, изразяващи положително отношение към лицето. Например семата „одобрение“ се проявява във ФЕ *рабочая лошадь*, семата „уважение“ – във ФЕ *удалая голова*, „възхищение“ – във ФЕ *вольный казак* и т.н.

Семите, изразяващи негативно отношение, са по-многобройни и многообразни и се съдържат в семантиката на мнозинството разглеждани фразеологизми: „отрицателна оценъчност“, „неодобрение“, „осъждане“, „презрение“, „пренебрежение“, „ирония“, „досада“. Например, подлагат се на порицание такива качества като страхливост (*заячья душа*), стремеж към развлечения и удоволствия (*коптитель неба*), безпътност (*путаная голова*), клокарство (*злые языки*), несъобразителност и непохватност (*мешок с соломой*).

Съставът и семантичната структура на фразеологизмите за означаване на поведенчески качества в руски език ще се разкрият по-подробно в процеса на анализа.

При сравнителния анализ на семантичните структури, образността и фразеологичната активност на фразеологизмите антропономинанти за

поведенческа характеристика на човека бяха направени следните наблюдения и изводи в плана на ценностната система на българския и руския езиков колектив.

Във фразеологизмите, назоваващи човека според качествата, които проявява в реакциите на явления от околната действителност, и в двата езика намират израз две основни противоположни качества: смелост и страхливост. В състава на единиците за обозначаване на смел човек активно се използва съществителното *глава (голова)* в значението „човек“. Както посочва К. Ничева (1987: 157), лексемата *глава* е най-използваният компонент в българските ФЕ. И в другите езици, благодарение на метонимията, дадената лексема се употребява в същото значение. При фразеологизмите от разглежданото обединение в руски език, за разлика от българския, се използва просторечното *башка (удалая башка)*, което има пейоративно значение и снижава общото оценъчно значение на ФЕ. Българските просторечни синоними на *глава (тиква, чутура)* не се употребяват във ФЕ за назоваване на смел човек. В ценностно отношение това говори за известно принижаване на качеството смелост в руски език.

В разглежданите ФЕ носител на конотацията е прилагателното: *луда, буйна, отчаяна* в български и *удалая, буйная, отчаянная, бедовая* и др. в руски език. Именно прилагателното разкрива оценъчния компонент в значението на ФЕ. В използването на компонентите-прилагателни в двата езика се откриват както прилики, така и разлики, което води до сходства и различия в оценъчността. Фразеологизмите *буйна глава – буйная голова и отчаяна глава – отчаянная голова* имат еднакъв компонентен състав и еднакви конотации. В български език сравнително голямо пространство заемат ФЕ с компонент *луд*, каквито липсват в руски. Едно от значенията на *луд* е „безразсъден“. Семата „безразсъден“ откриваме и във ФЕ *отчаяна глава*. В същото време, във всички руски ФЕ е разкрита семата „отчаяно смел“. Този семантичен анализ показва, че в българския мироглед смелостта се свързва по-скоро с качествата безразсъдност и необузданост, а в руската ценностна система тя е предимно „отчаяна“. В тази връзка може да се твърди, че в руските фразеологизми е отразена по-висока степен на смелостта.

В съдържателно отношение при руските фразеологизми, в сравнение с българските, качеството смелост заема по-голямо пространство, за което говори както по-голямата фразеобразователна активност, така и съществуването на повече нюанси, изразени с диференциални семи. Освен че руските фразеологизми, означаващи смел човек, са два пъти повече от българските, но и при повече от тях се разкриват допълнителни диференциращи семи, например: *забубённая голова* (диференциращи семи „безпътен“, „необуздан“), *отпетая голова* (диференцираща сема „свършен“), *сорви-голова* (диференциращи семи „неуравновесен“, „безразсъден“).

В руски език е по-застъпена семата „женски пол“: *бой-баба, бой-девка*. Както посочва Ст. Георгиева, думата *баба* има особен статус в руски език и всички устойчиви съчетания с нея са културно маркирани (Георгиева 2008: 65). Посочените фразеологизми се отличават с ярка образност. А оценъчният компонент като част от конотативния макрокомпонент е свързан с образната основа на фразеологизмите. Като се дава образна представа за обектите от реалната действителност, почти винаги им се прави оценка. Поради това, според нас, представлява интерес сравняването на образните представи на изследваните български и руски фразеологизми, още повече че не само в денотата, но и в образната представа за света, съдържаща се във фразеологизма, се съхранява национално-културна информация. Както утвърждава Д. О. Доброволски, „при изследването на национално-културната специфика на фразеологизмите най-съществено е изучаването на образната съставяща, тъй като, първо, именно тук могат да се открият нетривиалните различия между езиците, и второ, такъв род различия могат да се окажат културно мотивирани“ (Доброволски 1997: 41).

Връзката между образност и оценъчност се проявява ясно и при фразеологизмите за назоваване на страхлив човек. И в двата езика за означаването на такъв човек се използва предимно образът на заека – *заешко сърце, заешка душица, заячья душа, заячья душонка*. Както посочва М. Китанова, животинският свят понякога се превръща в идеално отражение на особеностите на човека. Те могат да бъдат носители на определени индивидуални или социални характеристики (Китанова 2012: 18). Семите, изразяващи негативна оценка във фразеологизми за страхлив човек, са „неодобрение“, „презрение“, които са в по-висока степен при ФЕ с компоненти-диминутиви: *душица, душонка*.

В заключение, при сравнителния семантичен анализ на ФЕ за назоваване на смел или страхлив човек в български и руски език, могат да се направят следните изводи. В ценностната система на руския народ се отрежда по-важно място на смелостта, тъй като фразеологизмите антропономинанти заемат по-голямо пространство. Но, както посочихме по-горе, отделни фразеологизми принижават това качество. В руски език смелостта има и повече разновидности, проявява се в по-многообразни форми. Руският народ акцентира повече на женската смелост. В тази връзка трябва да подчертаем, че оценката е детерминирана и от миогледа на народа, от системата на съществуващите в езиковия колектив критерии. Като се основаваме на това, можем да разглеждаме оценъчния компонент на ФЕ като израз на национална оценка в ценностната картина на света. Така че ФЕ за назоваване на смела жена може би изразяват някаква разлика в мястото на жената в обществото и отношението към нея. Разбира се, необходимо е да се направи уговорката, че фразеологичната картина на света има фрагментарен характер, тъй като не всяко явление получава

свой израз във фразеологизмите. Още повече, че тук се изследват само фразеологизмите антропономинанти. От друга страна, именно в тези фразеологизми получават название най-важните за дадения езиков колектив качества, което е обусловено от непосредствената насоченост на тяхната семантика към човека.

Както посочихме, съществува група фразеологизми в български и руски език, в чието съдържание са съчетани маниерът на поведение с интелектуални качества. И в двата езика тези ФЕ съдържат само отрицателни конотативни семи. Значителният брой фразеологизми с отрицателна експресивност във всеки език доказва склонността да се спира вниманието предимно на несъвършеното у човека. Вероятно това може да се обясни със стремежа към влияние върху развитието и усъвършенстването му с помощта на критика, ирония, пренебрежение и т.н. Посоченото явление е свързано с оценъчния компонент в семантичната структура на разглежданите фразеологизми. Оценъчният компонент придобива особена значимост поради спецификата на обекта на изследване – характеристиката на човека е свързана с оценъчни категории. Отрицателният оценъчен компонент в изучаемите ФЕ е социално обусловена оценка на качествата на човешката личност.

В разглежданата групировка виждаме сходни образи в двата езика – *торба* и *мешок*: *торба акъллия* и *мешок с соломой* (ирон.) – „непохватен и глуповат човек“. Очевидно образът в руската ФЕ е по-ярък, което е свързано с по-негативна оценка.

Тук отново се среща с използването на компонента *глава*, но не в значението „човек“, а като образ на обем, който е изпълнен с някакво съдържимо – *глава, пълна с мухи/бръмбари, с ветерком в голове*. Според нас, образът в българските фразеологизми е по-ярък, тъй като създава представа за нещо не само безполезно, но и досаждащо. Това обуславя по-силната негативна оценка на лекомисления и несъобразителен човек, в сравнение с руски език. От друга страна, образът на пусто пространство, в което има само вятър, навярно е свързан с природните условия – огромните пространства на руската земя, в които безпрепятствено броди вятърът. Както посочват И. Б. Левонтина и А. Д. Шмелев, в руската картина на света просторът е една от главните ценности (Левонтина, Шмелев 2005: 69). Така че в различните образи в двата езика, използвани за едно и също значение, се отразява националната специфика на фразеологизмите.

Докато в първото обединение откриваме много прилики между българските и руските фразеологизми, в обединенията с интегрална сема „начин на живот“ различията са съществени. Това е свързано с различното оценъчно значение на отделните поведенчески качества в двата езикови колектива. Не съвпадат дори самите качества, които намират отражение във фразеологизмите антропономинанти в български и в руски език. До-

като при българските фразеологизми се обособяват групировки въз основа на интегралните семи „стремящ се към развлечения и удоволствия“, „безделник“, „постоянно скитащ“ и „домошар“; в руски език интегралните семи са „празен“ и „безполезен“ (*коптитель неба, золотая молодежь*), „свободен“ и „независим“ (*вольный казак, птица небесная*), „безпътен“ (*непутевая голова, потерянный человек* и др.). Фразеологизми антропономинанти със значение „домошар“ в руски език няма.

Анализът дава представа за мястото на различните начини на живот в ценностната система на българи и руснаци в тяхната фразеологична експликация. При българите се акцентира върху безделничеството, скитничеството, стремежът към развлеченията и домошарството. При руснаците акцентът се поставя върху свободата и независимостта; безпътното и празно съществуване. Естествено, безделничеството в българските фразеологизми и празният живот в руските са свързани, но все пак на преден план в семантиката им излизат различни страни от този начин на живот. Семата „празен“ ни насочва към безсмисленото съществуване, а семата „безделник“ – към мързела. Това ни отправя към общоизвестни страни от манталитета на руснаци и българи – известното ни и от руската класическа литература търсене на смисъла на живота като ценност и традиционното трудолюбие на българина. Липсата на тези две неща се оценява отрицателно съответно в руските и българските фразеологизми антропономинанти, което говори за важното им място в ценностните системи на двата народа.

Резултатите от семантичния анализ водят до следните изводи. Най-ценен за руския езиков колектив начин на живот е свободният и независимият. В българските ФЕ от това обединение липсва конотация „положителна оценъчност“, т.е. в тях не е отразено одобрение на определен начин на живот. Тук вниманието се насочва по-скоро към негативната оценка. Но и тя не е изразена така категорично, както в руските ФЕ – в български език конотативните семи са „ирония“, „насмешка“, докато в руски език се разкрива конотативната сема „осъждане“ (ФЕ с доминиращи семи „празен“, „безполезен“, „безпътен“). В български има и фразеологизми с неутрална оценка (при доминираща сема „стремящ се към развлечения и удоволствия“). При ФЕ с доминираща сема „домошар“ съществува конотативната сема „снизходителност“, поради наличието на опорния компонент *пиле* (*къщно пиле, домашно пиле*).

Следващото многобройно обединение са фразеологизмите антропономинанти за обозначаване на темперамента на човека. При тези ФЕ и в двата езика се слага акцент върху буйния темперамент, на който се дава предимно положителна оценка. Изключение правят *типерлия човек* и *набрала пъпка* в български език. Допълнителните семи „нервен“ и „избухлив“ в тяхната семантична структура не се откриват в руските фразеоло-

гизми за назоваване на емоционален човек. Там допълнителните семи са „пламенен“, „страстен“, „увличащ се“. Образите и в двата езика са огън, пламък и тяхната характеристика горещ като символ на силни чувства – *гореща глава, запалена глава, огън и пламък* в български; *горячая кровь, горячая голова, огонь-баба* в руски. Тази образност обуславя високата положителна оценка, тъй като огънят е символ на топлината и живота. В качеството на опорен компонент се използва и думата *сърце* като средоточие на чувствата: *горещо сърце, горячее сердце*. Както посочва Е. В. Урысон, първостепенно значение за експликацията на езиковия модел на човека имат думите *душа* и *сърце* (Урысон 2003: 20).

За безчувствен човек съществува само по една ФЕ в български и руски: *хайван гиби* (диал.) и *рибья кровь* („хладен, безстрастен човек, неспособен на силни чувства“).

Сравнителният анализ води до заключението, че по-високо и в двата езикови колектива се цени човек, способен на силни чувства. Доказателство за това са по-голямото пространство, по-високата словообразователна активност, както и образността на фразеологизмите за назоваване на емоционален човек. Едновременно с това само в български има оценка за нервен и избухлив човек: *типерлия човек, набрала пъпка*. Безчувственият човек се оценява по-негативно в руски език, което се разкрива от семния анализ и образността на ФЕ *рибья кровь*.

В български език, за разлика от руски, съществуват, както видяхме по-горе, и ФЕ за назоваване на флегматичен човек.

В обединенията на фразеологизмите за назоваване на човек с характеристика за речева дейност откриваме съществени различия в български и руски език. Тези разлики са както в групировките вътре в обединенията, така и, което е по-значимо, в семантичните структури и в частност, в конотативните семи.

Първото, което се забелязва, е, че в руски език, за разлика от български, няма ФЕ със значение „сладкодумен“ и с положителна конотация – в български *златни уста, жива книга* (допълнителна сема „говорещ умно“). Руската ФЕ *живая газета (ходячая газета)*, чиято образност е сходна с тази на българската ФЕ, има значение „човек, който знае и разпространява новости и клюки“, т.е. освен семата „клюкар“, различното в нея е негативната конотация („отрицание“, „ирония“).

На синонимния ред в български език със семи „бъбрив“, „празнодумец“ в руски съответства синонимен ред със същите семи, но при руските фразеологизми в семантичната им структура не са отбелязани негативни конотативни семи (*бесструнная балалайка, говорильная машина, длинный язык*).

На групировката със семи „клюкар“, „клеветник“ в български съответства групировката със семи „разпространяващ новости“, „клюкар“

в руски (*живая/ходячая газета, злые языки, пустые языки, досужие языки*). Но съответствието е предимно в опорните думи (*езици – языки*) и в образността. Както се вижда, в част от обединяващите ги семи има различия (“клеветник“ в български и „разпространяващ новости“ в руски). С това са свързани и различните конотации – „неодобрение“ в български и „ирония“, „пренебрежение“ в руски.

Съпоставителният семен анализ показва: 1. при еднаква образност в двата езика са възможни разлики в значенията и конотациите (*жива книга – живая газета*); 2. при еднакви опорни компоненти и даже лексемен състав на ФЕ в двата езика се откриват различни допълнителни семи и конотации (*зли езици – злые языки*).

От гледна точка на оценъчната система на двата езикови колектива трябва да се отбележи, че: 1. българите се отнасят с ирония и пренебрежение към бърливостта и празнотството, докато в руски език не са отбелязани негативни конотации при съответстващите ФЕ; 2. в български език, за разлика от руски, се осъжда и клеветничеството наред с клюкарството (интегрална сема „клеветник“ в *зли езици* и др. ФЕ). 3. в български език има по-голям брой ФЕ с негативни конотации, което, наред с ФЕ с положителни конотации (каквито липсват в руски), говори за по-рязкото осъждане на празнотството, клюкарството и клеветничеството.

От културологично гледище тук можем да отделим фразеологизми, образувани на основата на реалии от националния бит: *бесструнная бала-лайка* в руски, *манастирско клепало, празна воденица* в български. Чрез състава на такива фразеологизми се разкрива социокултурният параметър на национално-културния компонент в семантиката на фразеологичните единици (Дапчева, Жерева 2007: 53).

Най-малочислени от фразеологизмите антропономинанти за поведенчески качества са „ФЕ с интегрална сема „трудова дейност“. В тях са отразени противоположните качества „трудолюбив“ (*ломовая лошадь, рабочая лошадь* в руски) и „мързелив“ (*ленивая тетеря, шалей-валяй* в руски). Както се вижда, и в български (*лява пчела*), и в руски се използват зооними – названия на представители на животинския свят, които са символ на упорита работа. Подобни компоненти също отразяват националната специфика на фразеологизмите, като част от социокултурния им параметър. Тези образи разкриват положителната оценка на трудолюбивия човек.

Проведеният анализ показва близост в ценностните системи на двата езикови колектива – одобряват се или се осъждат едни и същи поведенчески качества на човека. В същото време са очевидни и разликите, които се изразяват в различната ценност на някои типове поведение, в поставяне на акцент върху различни качества, в нюансите в значенията на български и руски ФЕ и в техните конотации.

Библиография

- Георгиева 2008: С. Георгиева. Образ женщины во фразеологии. – В: Ст. Калдиева-Захариева, Л. Крумова-Цветкова (ред.) *Изследвания по фразеология, лексикология и лексикография*. София: Проф. Марин Дринов, 2008, 64–70.
- Дапчева 2007: Й. Дапчева. *Фразеологизми антропониманти в българския език*. София: ИК Галик, 2007, 45–49.
- Дапчева, Жерева 2007: Й. Дапчева, М. Жерева. Национално-културният параметър в българските субстантивни фразеологизми. – В: Dudas Maria. *A bulgaristika ma*. Budapest: ELTE ВТК, 2007, 53–59.
- Добровольский 1997: Д. О. Добровольский. Национально-культурная специфика во фразеологии. – *Вопросы языкознания* 1997, № 6, 40–49.
- Китанова 2012: М. Китанова. Телесният код в българската роднинска терминология. – *Български език*, LIX, 2012, № 2, 17–24.
- Левонтина, Шмелев 2005: И. Б. Левонтина, А. Д. Шмелев. *Родные просторы. Ключевые идеи русской языковой картины мира*. Москва, 2005.
- Леонидова 1974: М. Леонидова. *Болгарско-русский фразеологический словарь*. София – Москва: Наука и искусство, Руски език, 1974.
- Ничева 1987: К. Ничева. *Българска фразеология*. София: Наука и искусство, 1987.
- Ничева и др. 1974: К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова. *Фразеологичен речник на българския език*. София: БАН, 1974.
- Ратушная 2001: Е. Р. Ратушная. *Антропонимирующая парадигма русской фразеологии: семантика, формирование, функционирование* (автореферат). Курган, 2001.
- Тер-Минасова 2008: С. Г. Тер-Минасова. *Язык и межкультурная коммуникация*. Москва: Слово, 2008.
- Урисон 2003: Е. В. Урисон. *Проблемы исследования языковой картины мира (аналогия в семантике)*. Москва: Языки славянской культуры, 2003.
- Федоров 2001: А. И. Федоров. *Фразеологический словарь русского литературного языка*. Москва: Астрель, 2001.

e-mail: dapchevamgu@mail.ru